

CRITICA

Tüskés Gábor (vál. és szerk.): *Critica. Források az irodalom- és kultúratudományi szakkritika történetéhez 1986–2020*. Reciti Kiadó, 2020.

Stamler Ábel
(1992, Kaposvár)
valláskutató, szerkesztő,
Balatonfenyvesen él

Alázat és kritika

A Tüskés Gábor válogatásában és szerkesztésében, valamint Tüskés Anna sajtó alá rendezésében napvilágot látott kötet a 2013-ban megjelent kiadvány (*Hagyomány és kritika. Könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2013.) párja. Az utóbbi kötet Tüskés Gábor kritikaírói munkásságát tekintette át, a mostani pedig az általa írt, szerkesztett, társszerkesztett, sajtó alá rendezett, előszóval vagy kísérőtanulmánnyal ellátott könyvekről írott szakkritikákból közlő válogatást. Mindkét kötet kiadását az a felismerés indokolja, amit már az első könyv előszavában is olvashattunk: „míg az irodalomtörténetesek kritikus munkásságát többé-kevésbé módszeresen számon tartja a tudománytörténet, jóval kevesebb figyelem fordul az irodalomtudományi művek kritikai recepciójára”. A most megjelent kiadvány műfaját tekintve még szokatlanabb a magyar könyvkiadásban, mint az előző. Nehéz helyzetben van a recenzens, hiszen Tüskés már előző gyűjteményes kötetében is részletesen írt a szakkritikák jelentőségéről, a tőle megszokott figyelemmel már előre meg-

határozta a könyv további felhasználási lehetőségeit, valamint kijelölte azokat az utakat, amelyeken az értelmező haladhat. A könyv műfaja is nehézségek elé állítja az ismertetőt, két választási lehetőséget hagyva neki: vagy egy-egy közelebbi témába és annak recepciójába enged betekintést további témákat és értelmezési lehetőségeket kibontva (Rezension), vagy az ismertetés (Buchbesprechung) műfaját választja, lemondva ezzel minden új felismerés előadásáról. Tekintve, hogy jelen sorok írójának (sajnálatos módon) nincsenek a később felsorolandó tematikákhoz kapcsolódó felismerései, így az utóbbi módszert választottuk.

Amint az alcím is mutatja, harmincöt év termését gyűjtötték egybe e kötetben, melyben negyvennyolc kiadványról, nyolc nyelven közel százhusz kritika található. A teljes kritikai korpusz, amely Tüskés eddigi életművét áttekinti, százhetven tételt foglal magába, s közel negyvenöt ív terjedelmű – így kötetbe rendezni aligha lehetett volna. A recenzált kötetek egy részét egyedül, másik részét elsősorban feleségével, Knapp Évával, valamint közeli munkatársaival közösen írta, szerkesztette, így a magyaror-

szági irodalom- és kultúratudomány bizonyos részeinek elmúlt majd' negyven évét is áttekintheti a könyv, egyúttal a nemzetközi együttműködések és recepció jelentős részére is rávilágít. A gyűjtemény céljáról és a válogatás szempontjairól így vall a szerkesztő: „A gyűjtemény alapja a felismerés, hogy a tudományos művek kritikai fogadtatása, benne mindenekelőtt az ismertetések, recenziók és bírálatok természetes részét és tárgyát alkotják az irodalomtörténeti munkának, s elsődleges forrásai a tudomány- és kritikátörténetnek. Az összeállítás fő célja, hogy dokumentálja az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi Osztályán végzett alap kutatások generációkon átívelő folyamatoságát, számvetést adjon az általam végzett, irányított, támogatott és napvilágra segített kutatások eredményeinek szakmai értékeléséről, s megjelenítse az eltérő, néha ellentétes véleményeket. A kritikák kiválasztásában abból indultam ki, hogy bizonyos értelemben minden válogatás fikcióteremtő aktus, ezért fontosnak tartom egy minél teljesebb kritikátörténeti adatbázis létrehozását. A terjedelmi korlátokon kívül a válogatás szükségessége mellett szól, hogy a kritikák tárgyát alkotó munkák és maguk a kritikák növekvő mértékben válnak hozzáférhetővé hálózati formában. Az ismétlések minimalizálásának jogos igénye is indokolja a válogatást. A válogatás alapvető szempontja volt a kritikai attitűd, a továbbgondolás igényének és az új kérdésfeltevéseknek a jelenléte, a megbírált művekben elért tudásszint értékelése és lehetőség szerinti meghaladása. E szempontoknak nem minden, a gyűjteménybe beválogatott írás felel meg maradéktalanul, de néha egy csupán leíró, ismertető vagy ajánló jellegű írásnak is lehet dokumentum értéke.” A kötet nyolc tematikus egységbe rendezve mutatja be Tüskés Gábor munkásságának kritikai fogadtatását. Az írások a következő témákhoz kapcsolódnak: vallási kifejezésformák, szó és kép, egyházi irodalom, Mikes és Rákóczi, tárgy és

kapcsolattörténet, neolatin irodalom, tudomány- és művelődéstörténet, 20. századi irodalom- és tudománytörténet, vegyes tematikájú tanulmánykötetek. A könyv összeállítása során Tüskés a saját kutatói érdeklődése időbeli változásának megfelelően rendszerezte az egyes témákat és köteteket, s „a fejezeteken belül a könyvek megjelenési ideje, illetőleg tematikai összetartozása határozza meg a sorrendet. Az azonos évben megjelent munkákat szakmai jelentőségüknek megfelelően igyekeztem elrendezni. Az egy-egy munkára vonatkozó kritikák önálló csoportokat alkotnak, és nyelv szerinti elrendezést követnek: a magyar nyelvű írásokat követik az idegen nyelvűek, mindkét csoportban időrendben. Több különböző idegen nyelvű bírálat esetén a csoportosítás nyelvenként, azon belül időrendben történt. A kötetbe fel nem vett írások bibliográfiai adatai az adott műre vonatkozó kritikák szövege után, »További bírálatok« cím alatt találhatóak.”

A kötet nagy érdeme, hogy a szakkritikák legjobbnak vélt darabjai fogalmi tisztázásokkal, terminusok kontextualizálásával élnek, a magyarországi kutatások nemzetközi beágyazottságára, továbbgondolásának módjaira és irányaira is rámutatnak, valamint (s ez talán a legfontosabb) a kutatások folytatására, új szempontok bevonására ösztönöznek, sok esetben a további kutatások feladatait is kijelölik. A recenziókat szisztematikusan olvasva, s a Tüskés nevéhez kapcsolódó köteteket ennek megfelelően áttekintve bizonyosan ki lehetne mutatni azt is, hogy a szerző és munkatársai hogyan építették be a kritikusok által írtakat későbbi kutatásaikba, és ezek pontosan milyen eredményekre vezettek. Mindez a kollegialitás és az alázat fokmérője is egyben. Ezzel kapcsolatban nem elhanyagolható Tüskés egy interjúban elhangzott mondata: „Másfelől úgy gondolom, kutatásaim akkor bizonyulnának igazán sikeresnek, ha könyveim – Tarnai Andor egyik

nevezetes mondatát variálva – rövid idő alatt válnának elavulttá.”

Amint arra az előszóban maga Tüskés is utal, a szakkritikák jelentőségének felismerése azért is szükséges, hogy ezzel kellően differenciálni tudjuk a tudományometriai mutatók pusztán mennyiségi alapú adathalmazait és torzításait. Mostanság a közbeszédnek is tárgya az akadémiai szféra s általában a humántudományok körében végzett kutatások jelentősége és lehetséges irányai, a finanszírozási és minőségbiztosítási rendszer problémái. A jelen kötet éppen arra mutat rá, hogy a humántudományok esetében az egyes életművek részét képezi a befogadástörténet, valamint a színvonalas, konstruktív kritika is, amelyek figyelembevételével elkerülhetők lennének olyan egyoldalú, de hangzatosnak tűnő nyilatkozatok és cikkek is, amelyek pusztán mennyiségi szempontok szerint közelítenek a tárgyhoz. (Más kérdés, hogy Tüskés a tudományometriai mutatók alapján sem lehet támadásoknak kitéve.)

A kötet elsősorban azoknak jelent nagy segítséget, akik a fenti témák valamelyikével foglalkoznak, vagy a kutatástörténetét kívánják áttekinteni. Egyre kevésbé jellemző például, hogy egy kutató nemcsak egy bizonyos könyvet, hanem annak recepcióját is figyelembe veszi az anyaggyűjtések során, pedig ezzel a módszerrel kiküszöbölhetők lennének bizonyos ismétlések, már meglévő felismerések újbóli feltalálása, valamint számos egyéb hiba vagy mulasztás. Teljesen más korszakkal és témával foglalkozó kutatóként is hasznosnak bizonyul a kötet, mert az alapvetően eltérő érdeklődési kör ellenére a kritikák egy része rávilágít a követendő kutatói magatartásokra, egyúttal a

különböző módszerek lehetséges és minden esetben komoly eredményt hozó ötvözésének jelentőségére, azaz az irodalom- és kultúratudomány interdiszciplináris megközelítésének egyedüli, valóban igényes művelésének lényegiségére. Összességében tehát nemcsak azok forgathatják haszonnal a kötetet, akik a kritikák tartalmi oldala iránt érdeklődnek, hanem azok is, akik az irodalom- és kultúratudomány módszereit saját témáikban, illetve munkájuk során szeretnék minél igényesebben hasznosítani. Másfelől az sem elhanyagolható, hogy a színvonalas kritikaírás képességének elsajátítása hosszú folyamat, amit igenis meg kell tanulni. Mindehhez e könyv óriási segítséget nyújt.

Nem lehet elmenni amellett sem, hogy a komolyan vehető kritikának minden esetben építő jellegűnek kell lennie, akkor is, ha hiányosságokra, hibákra, vagy a nem kellően távlatos rátekintésre hívja fel a figyelmet, ezzel is segítve a szerző további munkáját. Ehhez azonban a szerző és a kritikus egymás iránti kölcsönös tiszteletére, a téma iránt érzett felelősségre és kellő alázatra van szükség. Talán az egyik legfontosabb – a kutatóknak, de bizonyos szempontból valamennyi író embernek tudatosítandó – tanács, amit az idézett beszélgetésben így fogalmazott meg Tüskés: „Más a szakma hosszú távú érdekeit szem előtt tartó felelősségérzet, és más az egyéni siker múltó tömjénfüstje. A becsvágnak nem a mű előtt van a helye, hanem a művel együtt kell növekednie. A tárgy elé vágó, önmagáért való, teljesítménytől független kutatói becsvágy hamis, egyben óriási teher az érintettek és a környezetének egyaránt.”

Stamler Ábel